

Indledning

**Ph.d.-forsvar ved
Institut
for
Kulturvidenskaber
Syddansk Universitet**

24. Januar 2014

Kære bedømmelsesudvalg og mødeleder – kære kolleger, kære tilhørere. Jeg er overvældet over, at I alle er kommet her i dag for at overvære mit ph.d.-forsvar. I den følgende halve time vil jeg præsentere hovedlinjerne i det, det hele handler om - min ph.d.-afhandling, der bærer titlen *Vores allesammens H.C. Andersen*.

Der er nok ingen her i lokalet der er i tvivl om, hvem manden på dette billede er. Og jeg ved, at der endda sidder enkelte blandt publikum som ved præcis, hvor det fotografi, der er malet efter, blev taget, af hvem og hvorfor.

Disse kendere af H.C. Andersen vil kigge på portrættet og måske fristes til at sige: "Nej, det er jo det billede, der blev taget, da H.C. Andersen besøgte Holsteinborg i 1865!" Men samtidig vil de også vide, at det er det ikke. Det er

et billede af et billede. Portrættet udgør forsiden på min afhandling, og det er malet af billedkunstner Bjarke Regn Svendsen.

Og hvis man sætter portrættet op ved siden af det originale fotografi bliver det tydeligt, at selvom de to ligner hinanden, er der også forskelle. På portrættet har H.C. Andersen fået farve i ansigtet. Hans hage er løftet lidt, hans øjne ser venligere ud og smilet er varmere end på fotografiet. At det forholder sig sådan, er naturligvis et resultat af den kunstneriske frihed – men i disse ligheder og forskelle de to portrætter imellem ligger også en anden pointe, som jeg vil fremhæve indledningsvist her i forelæsningen over min ph.d.-afhandling.

For i den proces, hvor Bjarke malede dette portræt, kiggede han på fotografiet af H.C. Andersen og fremhævede de elementer, han fandt vigtige, mens andre blev dæmpet eller helt udeladt. På dette portræt er H.C. Andersen altså blevet tilført ny betydning i en visuel kontekst. Med reference

til en anden kendt kunstner kan man sige "Dette er ikke H.C. Andersen". For dette portræt forestiller Bjarkes H.C. Andersen.

Afhandlingens indhold

Mit ph.d.-stipendium blev opslået, fordi flere interessenter i Odense – herunder Syddansk Universitet – for nogle år siden indledte et samarbejde om at undersøge forudsætningerne for et fremtidigt brand af H.C. Andersen, – et brand, der skulle være lokaliseret her i Odense og appellere internationalt på samme tid.

I min afhandling har jeg koncentreret mig om at belyse det teoretiske og diskursive grundlag for et sådant brand ved at forsøge at indkredse, hvilke kulturelle udfordringer og muligheder, der kan blive aktuelle at tage stilling til. Det har jeg gjort ved at undersøge, hvordan det kommer til udtryk, når H.C. Andersen tildeles betydning og funktion som dansk kulturfænomen.

H.C. Andersen-forskningens tredje tema

H.C. Andersen brød nye mønstre som kunstner og som menneske. Han foretog en rejse fra det laveste sociale niveau til verdensberømmelse. Han gjorde ikke bare én, men mange forskelle.

Derfor har han også – berettiget – været et varmt humanistisk forskningsemne, stort set lige så længe som hans kunstneriske produktion har eksisteret. Den omfattende H.C. Andersen-forskning har naturligvis

særligt koncentreret sig om hans mangfoldige værker – hans kunst – dernæst om hans biografi, herunder hans personlige intentioner med sine tekster, og – ikke mindst – med sammenhængen herimellem.

Der er nogen skikkelser, som i kraft af liv og virke efterlader et så grundigt aftryk, at deres virkningshistorie afspejles i eftertiden gennem generation efter generation. Sådan er det med H.C. Andersen – han er en kunstner med verdensformat, men han er også blevet til et selvstændiggjort fænomen, der er frit tilgængeligt for fortolkning på tværs af grænser og kulturelle værdisæt.

I denne form er H.C. Andersen blevet til noget andet – noget mere – end konkret historisk person og central litterær kunstner. Dette "mere" lader sig ikke kun analysere med biografiske eller litterære tilgange til Andersen. For når han tillægges betydning gennem sproget, fortæller måden han bruges på noget om de mennesker, der bruger ham: De spejler sig i H.C. Andersen – og spejlbilledet reflekterer "deres" Andersen.

Det er i disse processer, H.C. Andersens virkningshistorie opretholdes, fordi mennesker anser ham som en værdig betegner for deres kulturelle værdisæt. I denne version er H.C. Andersen det, jeg har kaldt et kulturfænomen: et fænomen, der – når det anvendes i praksis – formidler en fortælling om værdier og karakteristika dér, hvor det tildes betydning. At disse repræsentationsprocesser finder sted, gør H.C. Andersen til en oplagt genstand for kulturanalyse.

Som muligt analyseobjekt er H.C. Andersen altså tredimensionel – for ud over at indbyde til forskning i hans biografi og hans værker, opfordrer hans

betydning for og i de kulturer hans fortællinger og fortællingerne om ham lever i - også til kulturanalytisk forskning i ham som kulturfænomen. Dette mulige tredje tema i H.C. Andersen-forskningen er efter min mening endnu underbelyst.

Der er naturligvis i den meget omfattende H.C. Andersen-forskning masser af argumenter for, at H.C. Andersen er væsentlig for dansk kultur. At forfatterskabet er en kilde til danskeres selvgenkendelse. Han er til stede – hans virkningshistorie er til stede – dybt i danskernes sproglige adfærd og kulturelle værdisæt. Det, jeg spørger til i min afhandling er, hvordan det kommer til udtryk og hvorfor det forholder sig sådan.

I min afhandling lader jeg så at sige Andersens tekstlige og kunstneriske univers ligge, for i stedet at introducere ham som et analyseobjekt i cultural studies med den hensigt at indkredse og belyse, hvad der kan være på spil, når mennesker repræsenterer sig selv gennem Andersen og dermed tildeler ham betydning som kulturfænomen.

Afhandlingens to spor

Fordi dette tredje tema i H.C. Andersen-forskningen endnu er et nyt felt, følger jeg to spor i afhandlingen:

1. Et spor, hvor jeg undersøger eksempler på danske aktører, der repræsenterer sig selv og andre, når de refererer til H.C. Andersen. Mine analyser er koncentreret om materiale fra én bestemt platform,

nemlig debatter i danske skrevne medier. Her har jeg særligt været koncentreret om, hvad der karakteriserer måden Andersen bruges på og hvilke tematikker, der aktualiseres sammen med Andersen i de enkelte artikulationer.

Som jeg vil vise eksempler på om lidt, rummede debatterne gode indikatorer på, hvordan H.C. Andersen indgik som et element i de danske debattørers sproglige adfærd – og dermed også som et element i den offentlige diskurs i Danmark.

I den humanistiske forskning findes der imidlertid ingen klare forslag til, hvordan man kan begrebsliggøre og dermed analysere, hvad der er på spil i de diskursive rum, hvor Andersen bliver lokaliseret. Derfor forfølger jeg også

2. et analysemetodisk spor i afhandlingen, hvor jeg har suppleret diskursteorien – oprindeligt præsenteret af de politiske teoretikere Ernesto Laclau og Chantal Mouffe – med praksisorienterede begreber, der kan bruges til at analysere, hvilke diskursive ressourcer debattørerne har, og hvordan de i mediedebatterne sætter dem i spil i relation til H.C. Andersen.

H.C. Andersen som analyseobjekt

Både i kulturteorien og i den politiske diskursteori indgår ideen om, at der er bestemte begreber, der nærmest virker som tværkulturelle magneter – som

appellerer bredt og som derfor kan tildeles vidt forskellige betydninger, afhængigt af hvad de kobles sammen med i praksis. Sådanne magtfulde tegn kaldes for *flydende betegnere*.

Hovedtanken i diskursteorien er, at mennesker forsøger at gøre verden meningsfuld ved at tillægge sådanne begreber og fænomener bestemte diskursive betydninger frem for andre mulige betydninger.

Afhandlingens analysemetode tager afsæt i tanken om, at H.C. Andersen kan analyseres som en sådan flydende betegner: Et fænomen, der transformeres til et kulturfænomen, når det passerer igennem et samfunds kulturelt specifikke værdifiltre og tildeles betydning dér.

Ifølge diskursteorien vil målet altid være, at de betydninger, der forsøges låst fast til det pågældende fænomen, forekommer som de eneste mulige betydninger, og dermed har opnået hegemoni, som det hedder. I kampene om hegemoni er der altså meget i spil, og mennesker trækker på hvad de har af andre ideologisk betingede hegemoniske overbevisninger og forestillinger.

Diskursteorien er imidlertid kun en teori, og Laclau og Mouffe fremlægger ingen forslag til, hvordan deres begrebsapparat kan bruges som metode. I afhandlingen gør jeg teorien anvendelig ved at bruge begreberne som retningsgivende for analyserne: Begreberne har altså guidet mig i retning af, hvor jeg skulle kigge i mit materiale og hvad jeg skulle kigge efter.

I nye kulturstudier, som min afhandling indskriver sig i, er fokus, som i diskursteorien, på relationen mellem mennesker og magt – mellem individ og struktur. Kultur bliver begrebsliggjort som noget mennesker "gør", hvor de

viser, hvad de "er", "har" og "kan". Mennesker "gør" for eksempel kultur, når de repræsenterer sig selv gennem H.C. Andersen.

Når en diskursanalytisk metode anvendes i nye kulturstudier, vil fokus altså være på, hvilke muligheder mennesker har for at handle i og mod diskurserne, og hvilke ressourcer de gør brug af, når de handler. Det er her, det har været nødvendigt for mig at supplere diskursteorien med andre retningsgivende begreber, der kan bruges til at indkredse agens i diskursiv praksis: altså hvordan det kommer til udtryk, når mennesker skaber mening om sig selv og verden i repræsentationel praksis.

På baggrund af mit materiale vil jeg nu fremhæve tre pointer, der synes særligt betegnende for de måder, H.C. Andersen blev brugt i de danske mediedebatter.

Analyseeksempel 1: Eventyret som diskursiv ressource

Det første forhold jeg vil fremhæve, er knyttet til en central pointe i afhandlingen: Nemlig, at det ofte er H.C. Andersens *eventyr*, danske debattører bringer i spil, når de bidrager med deres mening om offentlige anliggender i skrevne medier.

En af de sprogfigurer, der synes særlig prægnant i debattørernes bevidsthed og dermed ofte bliver brugt i mediedebatterne, er kongedatterens replik "Dur ikke! Væk!" fra Klods-Hans. Debattørerne brugte replikken ved at lægge den i munden på forskellige beslutningstagere.

I ét læserbrev om en kommunes behandling af psykisk syge blev rollen som den selektive kongedatter for eksempel tildelt en borgmester, og brevet blev afsluttet med en opfordring til alle om at huske eventyret om Klods-Hans, der ifølge debattøren "nu ikke var et eventyr mere, men en realitet". Her er et andet eksempel:

"Alle i dette land som er arbejdsløse, svagelige, ældre, kontanthjælpsmodtagere eller sågar misbrugere af et eller andet bliver vurderet, takseret og overvåget af eksperter, forskere, statistikere osv. Og så går der et par dage, en uge, en måned eller flere måske år, og så får du afgørelsen 'dur ikke – væk'".

Der er flere ting på spil i de her eksempler:

1. For det første bliver H.C. Andersens eventyr brugt i et aktuelt samfundskritisk ærinde.
2. For det andet er eventyrets centrale pointe om, at kongedatteren netop giftede sig med ham, ingen regnede for noget, – den er efterladt i originalteksten, og i stedet er det den ekskluderende funktion i replikken "Dur ikke! Væk!", debattørerne bruger i deres bidrag.
3. For det tredje var det som nævnt beslutningstagere, der blev givet rollerne som kræsne kongedøtre, som ikke brugte ressourcer nok på samfundets svagere grupper. I disse indlæg synes en af de ideologisk ladede grundsætninger i det danske velfærdssamfund – nemlig at de stærke skal hjælpe de svage – at klinge med.

Brugen af "Dur ikke! Væk!" er ét blandt flere eksempler på, at H.C. Andersen med sine eventyr har formidlet pointer, som debattørerne finder betegnende for deres aktuelle ærinde. Ved at revitalisere eventyrene i en ny – her samfundskritisk – kontekst, bruges sprofiguren fra eventyret til at understrege *aktuelle* pointer. Andersens eventyr fungerer altså som en ressource, debattørerne bruger til at forstærke deres argumentation med i diskursiv praksis.

Med et diskursanalytisk begreb kan man argumentere for, at eventyret om Klods-Hans – og åbenbart særligt kongedatterens eksklusion – ligger i debattørernes *fortolkningsrepertoier*. Et fortolkningsrepertoire består af de versioner af virkeligheden, der er tilgængelige for det enkelte menneske. I et fortolkningsrepertoire ligger altså både de ideologisk ladede grundsætninger og værdier, der forekommer uomgængelige og uimodsigelige for debattørerne – men også de diskursive ressourcer, de har til rådighed, når de agerer i, under, med og mod samfundets strukturerende elementer.

Analyseeksempel 2: Eventyret og de forestillede steder

I dette fortolkningsrepertoire ligger H.C. Andersens eventyrlige pointer altså og roder rundt sammen med alle mulige andre ressourcer, debattørerne har at trække på, når de skal give deres mening om verden til kende.

I det eksempel jeg vil vise nu, blev en reference til Andersens eventyr igen brugt til at forstærke argumentation – men samtidig blev eventyret også

brugt til at understrege, hvilket sted debattøren forestillede sig at tale fra – og dermed også hvor dem han talte *mod* befandt sig i denne forestilling.

Eksemplet stammer fra den mediedebat, der udspillede sig i Odense i forbindelse med fejringen af H.C. Andersens 200-års fødselsdag i 2005. Fejringen var planlagt som en global begivenhed, hvor hele verdens befolkning blev opfordret til at tilslutte sig hyldesten af Andersen, som blev iscenesat som "the greatest story ever told".

Særligt i Odense blev fejringen imidlertid ikke en alt for stor succes af forskellige grunde. Én af de grunde, der fremgik tydeligt i mit materiale fra den lokale mediedebat var, at lokale debattører var utilfredse med, at Odense efter deres mening var blevet fejringsmæssigt forbigået. Og når debattørerne skulle udtrykke deres utilfredshed, brugte de eventyret "Kejserens Nye Klæder" til at gøre endnu klarere, hvad de mente. Og her er så eksemplet:

"I forbindelse med hans 200-års fødselsdag markedsføres han igen – på verdensplan – med HCA-ambassadører i mange lande, men når vi læser i avisen om arrangementerne i Odense og omegn synes det hele at gå op i noget, som kommer til at foregå i elitære kredse med rådmænd og -damer, ambassadører, kongelige og så videre. Det hele ender såmænd nok som en 2005-udgave af 'Kejserens nye Klæder'".

Om *fejringen* endte som en ny version af Kejserens Nye Klæder, skal ikke diskuteres her i dag. Men ét sted, hvor *eventyret* blev tilskrevet ny betydning i overflod var netop i den fynske mediedebat. De utilfredse debattører argumenterede for, at fejringen af "vores berømte bysbarn" ikke var i "H.C.

Andersens ånd", at der var "gået Kejsers Nye Klæder i den", for politikere og fejningsarrangører var ganske nøgne.

H.C. Andersens eventyr om Kejsers Nye Klæder formidler en pointe om en elite så forblændet af egen magt og vælde, at der er brug for et lille klarsynet barn til at påpege, hvordan verden egentlig hænger sammen. Denne pointe flyttede debattørerne til fejningskonteksten ved selv at indtage positionen som barnet, der gjorde opmærksom på politikere og fejningsarrangørers nøgenhed. Debattørerne videreformidlede dermed eventyrets beskrivelse af et skel mellem "folket" på den ene side og "eliten" på den anden – et oplevet skel med en dansk kulturhistorie, der i hvert fald går tilbage til nationalromantikken, hvor Grundtvig markerede sig som fortæller for "folkets ånd".

Men det, der er særligt interessant ved det her eksempel er, hvordan disse debattører repræsenterede sig selv og deres forestilling om Odense gennem deres brug af eventyret.

1. For i referencerne til Kejsers Nye Klæder trak debattørerne på en anden diskursiv ressource fra deres fortolkningsrepertoire: nemlig de geografiske positioneringsmuligheder, der forekom tilgængelige for dem i det enkelte ærinde. Med et greb fra politisk geografi kan sådanne positioneringsmuligheder analyseres som *skalaer*. I den socialkonstruktivistiske skalateori opfattes skalaer som de geografisk orienterede talekategorier, det enkelte menneske har til rådighed: En debattør kan sagtens opfatte sig selv som mor, odenseaner, fynbo,

- dansker og verdensborger på én gang. Det interessante i en skalaanalyse er, hvilken af disse positioner hun vælger at indtage, og hvordan hun vinkler sit ærinde ved at indtage denne position.
2. I det uddrag af debatten, som jeg fremhæver her, talte debattørerne ud fra en lokal skala, hvor de positionerede sig som "folket" – i opposition til "de fine": fejrringsarrangører, lokale politikere og andre elitære personligheder, der med deres mål om en verdensomspændende kommercialisering af Andersen blev placeret på en global skala – fremmedgjort fra folkets vidende om, hvad der var i H.C. Andersens ånd. H.C. Andersen blev dermed knyttet til den lokale skala gennem en understregning af, hvad han *ikke* var – han var ikke de fines.
 3. Eventyrets skel mellem folket og de fine blev altså indsat i denne nye kontekst og brugt til at forstærke forestillingen om Odense som et sted, der rummede en følelse af en folkeligt orienteret utilfredshed med elitens tilgang til fejringen.

I denne mediedebat havde brugen af eventyret om Kejsers Nye Klæder altså en kollektiverende effekt: Debattørerne brugte eventyret til at karakterisere det lokale fællesskab, de følte sig som en del af. Og ved at knytte en konkret følelse – folkets utilfredshed – til Odense, lagde de også en affektiv dimension til "deres" sted og talte til det, kulturteoretikeren Sara Ahmed betegner som et *følelsesfællesskab*: Et forestillet fællesskab, der samles i forestillingen om både at være afgrænset geografisk og at forstå en følelse på samme måde inden for disse forestillede grænser.

Analyseeksempel 3: H.C. Andersen som et element i affektiv praksis

Som eksemplet om brugen af Kejserens Nye Klæder viser, er det debattørernes overbevisninger og forestillinger som bringes i spil, når de repræsenterer sig selv gennem H.C. Andersen. Sådanne forestillinger er baseret på *følelser*, og det fremgår også tydeligt i dette sidste eksempel jeg vil vise.

Eksemplet er hentet fra en mediedebat, hvor H.C. Andersen blev repræsenteret gennem en materiel genstand, nemlig statuen Den Lille Havfrue. Debatten udspillede sig i forbindelse med planlægningen og flytningen af statuen, da den i 2010 skulle være en del af Verdensudstillingen i Shanghai.

I debatten viste et mønster sig, hvor Den lille Havfrue blev omtalt som enten et *objekt* – en flytbar genstand med økonomisk værdi – eller et *subjekt* – en lille pige, der blev ladet med intens symbolsk, national værdi og knyttet til Danmark: Hende kunne man da ikke sådan bare flytte med!

Begge "leje" repræsenterede imidlertid det samme forestillede fællesskab gennem Den Lille Havfrue: De talte alle ud fra en national skala, og adskilte sig kun ved, hvorvidt de positionerede sig i opposition til globaliseringen af havfruen eller ej.

Det, der er særlig interessant at fremhæve i den her sammenhæng er, at relationen mellem Den Lille Havfrue og H.C. Andersen – en relation, der alene findes i kraft af eventyret – blev inddraget som forstærkende element i subjektivering og nationaliseringen af havfruen. Når det kunstneriske

ejerskab på denne måde blev placeret hos H.C. Andersen – og ikke hos Edvard Eriksen, der har lavet statuen – havde det altså den effekt, at nationalt orienterede ejerskabsfølelser kom til syne.

Statuen blev ofte omtalt med et *vores* foran – og det fremgik tydeligt, at dette *vores* netop refererede til debattørernes forestillede nationale fællesskab. Én debattør fremhævede endda mere eksplicit, at "selvom Den Lille Havfrue på papiret ejes af Københavns Kommune, er hun folkeeje".

Denne debat var ladet med følelser og følelserne forstærkede særligt debattørernes diskursive konstruktion af havfruen som en lille pige med menneskelige evner og kvaliteter. Man kan *føle* omsorgen i et eksempel som det her:

"Hun er og bliver en mannequindukke med fiskehale. Men selv dukker ejer i en vis forstand sjæl. Dukker lever. Fra i dag får hun endda set Shanghai (...) Men hun vender hjem igen til december."

Og her er et til:

"Mon Den Lille Havfrue på Langelinie er rede til at forlade sin vante post og rejse ud for at repræsentere Danmark i Asien i et halvt år? Hun har betroet mig, at hun er klar til opgaven og har med et smil tilføjet: 'En rigtig havfrue stikker ikke halen mellem benene!'"

Disse eksempler er *følelsesfulde* – og følelserne er indlejret i den diskursive betydningstildeling til statuen. I socialpsykologien kaldes denne situation, hvor følelser og diskurs ikke er mulige at adskille, for *affektiv praksis*. I den

affektive praksis, der viste sig i debatten om havfruens tur til Shanghai, kom et nationalt forestillet fællesskab til syne. Og her indgik H.C. Andersen som endnu et argument for, at man ikke bare sådan flytter rundt med små piger, der har deres primære funktion som nationalsymbol.

Konklusion

Min hensigt med den her afhandling har været at føje nye perspektiver til den etablerede H.C. Andersen-forskning ved at placere Andersen som analyseobjekt i cultural studies og ved at arbejde med en diskursteoretisk analysemetode, der kan anvendes til at undersøge, hvad der er på spil, når aktører tildeler Andersen betydning i praksis. Med en kulturanalytisk tilgang til H.C. Andersen bliver det muligt at undersøge, de processer, hvor H.C. Andersen fungerer som et medium – et spejl – som aktører repræsenterer sig selv igennem.

De konkrete situationer, jeg har koncentreret mig om i afhandlingens analyser, er eksempler på, at når debattørerne spejler sig i Andersen – så lokaliseres han i nutidige, komplekse og kontingente rum ladet med ejerskabsfølelser, symbolsk værdi, kulturel selvopfattelse, kulturelt betinget verdensopfattelse. Det er disse rum og de mennesker, der positionerer sig i dem og dermed afgrænser dem, der er genstand for analyse i afhandlingen.

Som det også fremgår af de eksempler jeg har vist her, var det karakteriserende for mit materiale, at debattørerne brugte eventyrene til at appellere til de mennesker, som de forestillede sig havde eventyrenes pointer

lagret i samme form, - og i denne version fungerede H.C. Andersen som en *stedsfremkaldende* og *følelsesforstærkende* betegnelse for national og lokal kultur. Som et dansk kulturfænomen.

At Andersen på denne måde fik de danske debattører til at påberåbe sig ejerskab over ham, viser, at potentialet for et stærkt brand af ham er til stede – for han ligger danskere på sinde. Men sat ind i en kulturøkonomisk kontekst ligger der også en udfordring i dét: For i kraft af sin status som flydende betegnelse er H.C. Andersen også en del af en litterær og kulturel arv mange andre steder i verden, hvor mennesker spejler sig i hans eventyr og tilpasser de centrale temaer deres egne værdier.

Det er op til fremtidens forskning inden for dette tredje tema af H.C. Andersen-forskningen at komme nærmere en afklaring af, hvordan lokale, nationale og internationale forventninger og følelser kan mødes på midten og acceptere en ny iscenesættelse af H.C. Andersen – på trods og på grund af egne opfattelser og ejerskabsfølelser. Denne iscenesættelse må tage udgangspunkt i, at H.C. Andersen ikke kun er Odenses – eller Danmarks – eller resten af verdens – men *vores allesammens*.